

Norsk Presseforbund

4. juni 2020

Saksbehandler: advokat Ina Lindahl Nyrud

Høringsuttalelse om rapporten fra Kildeutvalget – «Sa hun virkelig det?» Medienes forhold til kildene

1. Generelt om Kildeutvalgets rapport og særlig metoo-saker

Norsk Journalistlag (NJ) vil berømme utvalget for å ha laget en velformulert og lettlest rapport med omfattende kildemateriale. I kjølvannet av Bar Vulkan-saken var det etter NJs oppfatning et klart behov for en bredere gransking av norske mediers forhold til kildene. Vi mener at Kildeutvalget har besvart oppgavene som ligger i mandatet.

NJ er uenig med kritikere som mener Kildeutvalget i større grad skulle ha gått inn i selve Bar Vulkan-saken og problematikken rundt deknningen av metoo-saker mer generelt. VGs arbeid med denne saken ble utførlig behandlet av Pressens Faglige Utvalg (PFU) i klagesak 099/19. Det vil være en uheldig sammenblanding av roller dersom PFUs vurderinger skulle bli ettergått av Kildeutvalget. VGs brudd på god kildehåndtering og deres feilaktige fremstilling av sitater skyldtes *ikke* at dette omhandlet en metoo-sak som det måtte stilles særlige krav til. Kjernen i PFU-fellelsen var derimot at redaksjonen hadde brukt uakseptable metoder for å få et sitat som Sofie ikke ønsket å medvirke til, og som hun heller ikke kjente seg igjen i. Det er denne problemstillingen mediebransjen bør jobbe videre med.

Journalistikk om metoo-saker må alltid vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle. Av prinsipielle grunner mener derfor NJ at det i slike saker ikke kan etableres egne presseetiske normer der den anonyme kilden er en varslar. Til tross for at vi har stor forståelse for at slike varslere står i en spesiell sårbar situasjon, og at dette kan være saker av stor allmenn interesse, må likevel de alminnelige presseetiske normene gjelde på samme måte også i metoo-saker.

Det som etter NJs mening gjenstår etter Bar Vulkan-saken, er den presseetiske debatten om forholdet mellom kilde og redaksjon på et mer overordnet plan. Det vi som bransje i fellesskap bør ta ansvar for, er å vurdere om det er punkter i Vær Varsom-plakaten som på en bedre måte enn i dag kan tydeliggjøre premisene i kontakten mellom redaksjon og kilde, og da særlig uerfarne kilder. Her deler vi utvalgets generelle oppfatning av at de presseetiske prinsippene mellom kilde og redaksjon bør bli klarere.

2. Presseetikken individualisert

NJ mener det er uheldig at Kildeutvalget sitter igjen med et inntrykk av at presseetikken på flere områder er blitt tilnærmet individualisert. Prinsippene om kildehåndtering skal ikke overlates til den enkelte journalists skjønn. Dette kan skape usikkerhet og dårligere arbeidsvilkår for den kritiske journalistikken.

Rapporten viser etter vår mening tydelig at det viktigste arbeidet med å heve den etiske standarden og sikre en mer forutsigbar behandling av kildene, må gjøres lokalt av den enkelte redaktør. Kun på denne måten kan det pågående arbeidet skape den tilliten bransjen må etterstrebe. Presseetikken må være tydelig, kjent og praktiseres relativt likt rundt omkring i de enkelte redaksjonene, og det ligger innunder redaktørens ansvar å gjennomføre dette.

3. Anonyme kilder

Utvalgets kanskje mest omstridte forslag gjelder Vær Varsom-plakatens punkt 3.1 om anonyme kilder. Her foreslås i siste setning et tillegg om at «Personkarakteristikk og udokumenterbare påstander bør ikke fremsettes anonymt.» Kildevernet anses som selve grunnfjellet i journalistisk yrkesetikk, og NJ har derfor en viss forståelse for kritikken som er blitt rettet mot dette forslaget.

Siden journalistikkens første bud er åpne kilder, skal naturligvis terskelen for å benytte anonyme kilder være høy. Det er viktig for tolkningen av medienes formidling av informasjon at publikum har kjennskap til hvem som innestår for uttalelsene, slik at de selv kan bedømme hvilken vekt de skal tillegge opplysningene. Etter NJs syn skal derfor bruk av anonyme kilder begrenses til situasjoner der det er nødvendig for å få frem informasjon som ellers ville ha forblitt ukjent. Men bransjen skal etter NJs mening være *mer* forsiktig med å oppstille et forbud mot slik kildebruk i visse type saker, enn det Kildeutvalget gjør i dette forslaget. Den anonyme kildens informasjon kan inneholde alle typer ytringer om fakta, meninger eller ideer, enten de er fremlagt i form av tekst, tale og/eller bilde. Slik er det rettslig (Ministerrådets rekommandasjon (2000)7 i det innledende punktet om definisjoner, bokstav b), og da må vi ikke ende opp med et *svakere* vern om anonyme kilder i presseetikken. Vi må etter vår mening forsikre oss om at det presseetiske kildevernet ikke bare gjelder den avslørende og samfunnskritiske journalistikken, men også den refererende og informerende journalistiske formen (NOU 1988:2 s. 20 og Ot.prp. nr. 55 (1997-98) s. 24.)

Dersom kilden for informasjon er anonym, vil den som eventuelt blir krenket av ytringene, ikke ha andre enn formidleren å forholde seg til. I den forbindelse står redaktøransvaret sentralt, og betyr i praksis at det er redaktøren som overtar ansvaret for ytringene som publiseres anonymt. NJ minner imidlertid om at journalister har en selvstendig og personlig rett til kildevern (Edderkoppsaken Rt 1992 s. 39). Hvis informasjonen fra kilden vurderes publisert, og kilden forlanger at vedkommendes identitet ikke skal gjøres kjent for redaktøren, bør journalisten da orientere redaktøren om de forliggende omstendigheter. Ut fra disse premissene blir det dermed opp til redaktøren å avgjøre om informasjonen skal publiseres.

Å spre baksnakking og rykter faller i utgangspunktet ikke innenfor mediernes samfunnsfunksjon. Journalistikk om slike temaer er i utgangspunktet noe redaktørstyrte, journalistiske medier bør være svært varsomme med å videreformidle. Intensjonen bak utvalgets forslag er derfor god. Men det finnes situasjoner der for eksempel personkarakteristikk kan være av samfunns viktig betydning å videreformidle, og det blir etter vår mening for svakt vektlagt i forslaget. Vi må aldri ende opp med en selvjustis som forbyr å omtale slike saker anonymt der dette kan være av allmenn interesse. Dersom for eksempel flere «topp-politikere» som er lovet anonymitet, kan bekrefte at en partileders negative oppførselen har fått direkte konsekvenser på partiets politikk eller organisering, må dette etter NJs syn være informasjon som må kunne videreformidles. Hvis ikke kan viktig maktjournalistikk gå tapt. Det samme gjelder dersom for eksempel ansatte vil varsle allmennheten om at vedkommendes arbeidsplass har et uforusvarlig arbeidsmiljø. Presseetikken må ikke kneble arbeidstakeres rett til å varsle om kritikkverdige forhold i arbeidsgivers virksomhet.

Selv om utvalgets forslag gjennom ordet «bør» åpner opp for unntak fra prinsippet, støtter NJ kritikerens forslag om å legge inn et «*som hovedregel*» i punktet. Dette vil etter vår mening på en bedre måte tydeliggjøre at prinsippet ikke er absolutt.

Det som etter NJs mening derimot er viktig å understreke i presseetikken ved bruk av anonyme kilder, er at mediene må kontrollere at opplysningene som gis av de anonyme kildene, er korrekte. Informasjon fra en anonym kilde skal i prinsippet verifiseres. Ved bruk av anonyme kilder skjerpes dermed mediernes aktsomhetsplikt, og det kreves stor grundighet fra mediernes side. Dette kommer til en viss grad frem av Vær Varsom-plakatens punkt 3.2, om å være kritisk ved bruk av slike kilder, men kan etter vår mening med fordel gjøres tydeligere. Vi foreslår derfor å justere noe på utvalgets forslag, slik at prinsippet blir tydeligere.

I den sammenheng mener vi det er uheldig at Kildeutvalget ikke utdyper hva som ligger i uttrykket «udokumenterbare påstander», utover at det er påstander som ikke kan dokumenteres eller ikke lar seg imøtegå. Begrepet gir etter vår mening rom for ulike tolkninger, og vil derfor kunne forstås ulikt i praksis.

NJ mener det i stedet bør skilles mellom faktiske ytringer og meningsytringer. Anonyme kilder bør derfor som hovedregel brukes til å gi informasjon om faktiske forhold, men mediene bør være mer forsiktig med å spre anonyme meninger, vurderinger eller følelser som ikke kan etterprøves. Det avgjørende vil være om mediet i tilstrekkelig grad har søkt å bekrefte sannheten i ytringene og handlet i god tro, ut fra forholdene slik de fremsto på publiseringstidspunktet.

NJ foreslår derfor at «udokumenterbare påstander» byttes ut med «*meningsytringer som ikke er etterprøvbare*». «Personkarakteristikk» er et eksempel på en meningsytring, og det bør etter NJs mening komme bedre frem av punktets ordlyd. NJ oppfatter at utvalget med dette begrepet, sikter til negative karakteristikk som det er vanskelig eller umulig å forsvare seg mot.

På bakgrunn av vår drøftelse foreslår derfor NJ følgende ordlyd i punkt 3.1: «Personkarakteristikk og andre meningsytringer som ikke er etterprøvbare, bør som hovedregel ikke fremsettes anonymt.»

4. Klargjøring av premissene

Det er som kjent flere måter å dokumentere det journalistiske arbeidet på. Hva som er hensiktsmessig i hver enkelt situasjon, må naturligvis være opp til redaksjonen.

Selv om man rettslig ikke er forpliktet til å informere om at man gjør lydopptak av en samtale man selv er med i, støtter vi av hensyn til god folkeskikk at det legges inn i punkt 3.3 en setning om at dette likevel anses som god presseskikk å gjøre.

Utvalget mener en slik høflighetsregel bør gjelde både for bakgrunnsamtaler og intervjusituasjoner. Det er imidlertid NJ uenig i. Av hensyn til den journalistiske virksomheten, må det etter vår mening åpnes opp for at lydopptak i researchfasen kan gjennomføres uten å informere om det. Svært mye av den informasjonen som journalistene samler inn blir ikke publisert – og heller ikke tenkt brukt i publisering. Informasjon innhentes blant annet for å undersøke om det er grunn til å foreta ytterligere undersøkelser, om det er hold i tips som har kommet, for å få mer bakgrunnsinformasjon, for å verifisere osv. Denne fasen i arbeidsprosessen nyter derfor også et særskilt rettslig vern (Treholtinnsynssaken Rt 2015 s. 1467, avsnitt 50), som også presseetikken må verne. Punkt 3.3 må heller ikke stenge for bruk av metoder som skjult kamera/mikrofon og falsk identitet, der vilkårene i punkt 3.10 er oppfylt.

Kjernen i den presseetiske folkeskikkregelen må etter NJs mening være at man skal si ifra når man stiller spørsmål med sikte på at svarene skal offentliggjøres. Behovet for å beskytte journalisters mulighet til å foreta undersøkelser, bør altså skjermes mer enn det utvalget foreslår. NJ mener derfor en plikt til å informere om at man gjør lydopptak av en samtale, kun må gjelde der opptaket skal brukes i selve publiseringen. **Forslaget fra NJ blir da slik:** «Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers overfor kilder og kontakter. Dette gjelder også opptak av samtaler **som skal brukes i publiseringen.**»

I dagens punkt 3.3 heter det at hvis det er inngått avtale om sitatsjekk, bør det skje før intervjuet starter. Utvalget foreslår å fjerne denne oppfordringen. Når utvalget viser til at prinsippet i dag neglisjeres av bransjen, er NJ enig i at det dermed kan oppheves.

Resten av utvalgets forslag handler etter NJs mening mer om sitatsjekk enn å klargjøre premissene. Vi foreslår derfor at de tre siste setningene i utvalgets forslag flyttes til punkt 3.8, som faktisk handler om sitatsjekk. Vi behandler derfor utvalgets resterende forslag om 3.8 i **punkt 7**.

5. Upublisert materiale

Det rettslige vernet om upublisert materiale har blitt styrket gjennom Filmrazziasaken (Rt 2015 s. 1286, avsnitt 81), der Høyesterett erkjente at en plikt til overlevering av slikt materiale kan ha skadevirkninger for mediernes ytringsfrihet. Ønsket om å verne mediernes samfunnsfunksjon vil også kunne ha relevans når det gjelder upublisert materiale som ikke inneholder informasjon som kan føre til avsløring av en kildes identitet. Det kan være problematisk for arbeidsvilkårene til mediene om dette alltid skal utleveres.

I dag er det dessverre likevel en utbredt misforståelse i mediebransjen at upublisert materiale, som ikke inneholder informasjon som kan føre til avsløring av en kildes identitet, *aldri* kan utleveres av hensyn til pressefriheten. Mange tolker dagens bestemmelse i punkt 3.6 som et absolutt forbud mot å gi ut upublisert materiale. Det foreligger unntakssituasjoner, der slik utlevering kan være berettiget. NRK ga blant annet med rette fra seg råfilm etter Scandinavian Star-ulykken i 1990, slik at politiet fikk anledning til å se gjennom alle bildene som var tatt av passasjerer som forlot ulykkesfergen. Som Nils E. Øy skriver i «Medierett for journalister» side 284: «De senere år er det i flere større redaksjoner praktisert at utlevering av upublisert materiale til «utenforstående» nektes bare dersom det er særlige og saklige grunner for det, for eksempel at materialet inneholder lovstridige uttalelser eller opplysninger, krenkende informasjon av tredjeperson, at opplysninger er gitt under løfte om fortrolighet, eller det er klare indikasjoner på at materialet vil bli brukt til å motarbeide informasjons- og ytringsfrihet.»

NJ støtter derfor utvalgets forslag om en endring i punktet, som bedre reflekterer den opprinnelige intensjonen med dagens formulering. Vi mener utvalgets forslag i større grad enn i dag fremhever redaktørens rett til selv å bestemme hvem som skal få tilgang, og på hvilken måte det skal skje.

6. Sitatskikk

NJ mener utvalget har gjort en grundig jobb med å kartlegge dagens sitatpraksis, og registrerer at det konkluderes med at den er for slapp og praktiseres for ulikt. Vi støtter innstrammingen i punkt 3.7, selv om bestemmelsens ordlyd nok kan virke noe vanskelig tilgjengelig. NJ foreslår at dette avhjelpest ved at rekkefølgen i punktet endres. **Ordlyden i punkt 3.3 vil etter NJs forslag da lyde slik: «Direkte sitater skal gjengis presist.** Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser i indirekte sitater.»

NJ synes forslaget er enklest å lese nedenfra: «Direkte sitater skal gjengis presist». Vi er enig i at dette betyr at man benytter de samme ordene som intervjuobjektet har brukt. Innenfor dette er det etter vår mening helt klart at det må være tillatt å fjerne overflødige ord, legge til fulle navn, gjøre språklige forbedringer/justeringer/sammenfatninger og forenklinger. Åpningen for slike endringer vil etter vår mening også være i kildens favør, da det noen ganger kan innebære en «forskjønnelse» av hva vedkommende egentlig sa på en litt mer klønete måte. Utvalget ser her ingen grunn til å innføre noe formelt skille mellom anførselstegn for tekst og sitatstrek for tale. I teorien er det et slikt klart skille, men NJ viser til undersøkelser også gjort av NRK og Journalisten, som tydeliggjør at «folk flest» ikke kjenner til dette skillet. Vi støtter derfor utvalget på dette punktet.

Vi tiltrer likeledes utvalgets forslag om å skjerpe bestemmelsen, ved å legge inn en setning om at i «indirekte sitater» må meningsinnholdet gjengis. Det vil da innebære en mer forpliktende sitatskikk i situasjoner der man ikke siterer ordrett. Vi synes forslaget på en god måte får frem at man må forsøke å opptre lojalt overfor intervjuobjekter, i den forstand at man skal søke å gjengi det vedkommende faktisk mener.

7. Sitatsjekk

NJ mener det er uheldig at praktiseringen av hvordan intervjuobjektene gis tid og mulighet til å lese gjennom sine uttalelser før publisering, er så ulik: Fra den strengeste, der det bare er snakk om å korrigere faktiske feil og eventuelle misforståelser, til at kilden får se hele oppslaget, og får fritt fjerne/endre/tilføye sitater. Vi er enig med utvalget i at dette åpner opp for at erfarne kilder gis mulighet til å forhandle med journalistene om kontroll over nyhetsbildet, og at dagens praksis tillater en maktkamp fra aktører som ønsker å påvirke medienes innhold.

Som nevnt i **punkt 4**, foreslår NJ å flytte noen av Kildeutvalget forslag som opprinnelig var fremmet i punkt 3.3 til punkt 3.8. Dermed vil alle prinsippene om sitatsjekk bli samlet i én bestemmelse.

NJs forslag til starten på punkt 3.8 vil da lyde: «Hvis det inngås avtale om sitatsjekk, bør det gjøres klart hva avtalen omfatter og hvilke tidsfrister som gjelder.» NJ mener det da vil komme tydeligere frem at presseetikken ikke oppstiller en generell rettighet til å få sitatsjekk. Dette utgangspunktet er det etter vår mening viktig å hegne om, og i den sammenheng viser vi til at heller ikke rettslig har kilden krav på sitatsjekk dersom det ikke er avtalt (Metadonsaken RG 2011 s. 1207).

Kildeutvalget foreslår en egen setning om at i såkalte «kontroversielle saker», bør urutinerte kilder bli gjort oppmerksom på muligheten for å be om sitatsjekk, ettersom de ikke kan forventes å kjenne til dette fra før. NJ er enig i at mediebransjen bør ta mer hensyn enn i dag til at kunnskapsnivået hos kildene varierer, og at det er behov for større bevissthet rundt behandlingen av de urutinerte kildene. NJ støtter derfor forslaget om å formalisere den forskjellsbehandlingen mellom rutinerte og urutinerte kilder som det synes å være enighet om i mediebransjen. Det vil naturligvis være gråsoner mellom rutinerte og urutinerte kilder. Men for at mediene skal praktisere dette punktet likt, bør urutinerte kilder etter vår mening defineres noe nærmere enn det utvalget har gjort. Det sentrale bør være hvor medievant vedkommende er, og hvor godt vedkommende kjenner pressens metoder. Dersom rutinerte kilder står midt opp i en følelsesmessig sak, bør det etter vår mening være punkt 4.1 om saklighet og omtanke som kommer inn, og ikke punkt 3.3. Av hensyn til lik praktisering av punktet, bør også uttrykket «kontroversielle saker» etter NJs syn forklares nærmere.

For at praksisen med sitatsjekk ikke skal flyte ut og bli for omfattende, støtter vi utvalgets forslag om at det presiseres i punkt 3.8 at dersom sitatsjekk er gjennomført, har kilden kun rett til å korrigere faktiske feil. Det vil da være opp til redaksjonen om den i enkelte tilfeller ønsker å gi vedkommende videre konsesjoner. Også rettslig er det slik at det ikke er intervjuobjektet som bestemmer om avgitte uttalelser skal publiseres eller ei. Etter mediefridomslova § 4 (ny medieansvarslov § 7) ligger det innenfor den redaksjonelle friheten å avgjøre utvalg av materiale, presentasjoner av oppfatninger, vinklinger osv. Hovedregelen skal altså fremdeles være at når noen har avgitt uttalelse, kan mediene forholde seg til den selv om intervjuobjektet senere angrer seg. Det kan for eksempel være at det forhold at vedkommende ikke lenger står ved sitt svar, i seg selv har allmenn interesse.

Når det gjelder Kildeutvalgets forslag om å presisere at sitatsjekk ikke kan være en rettighet for andre enn den som er blitt intervjuet, har vi forståelse for at enkelte kritikere har anført at dette kommer til å bli vanskelig å få gjennomført i praksis. Samfunnsstopper og sentralt plasserte politikere må på grunn av tett agenda, av og til ty til kommunikasjonsrådgivere eller andre rådgivere som kan se gjennom sitatene. Hvis temaet har vært komplisert, kan dette også være til hjelp for den journalistiske arbeidsprosessen. Vi er engstelig for at konsekvensene av utvalgets forslag vil kunne være at journalister mister intervjuer som enkelt kunne vært avhjulpet og justert av andre enn intervjuobjektet.

Samtidig ser vi at mediene bør forsøke å unngå at særlig mange sterke samfunnsaktører som ønsker å påvirke mediene til å publisere kun det de er tjent med, bruker informasjonsvirksomheten sin til å styre mediene i den retningen som tjener deres interesse og omdømme. **NJ foreslår derfor at det i presseetikken i stedet oppstilles noen kriterier for hvilke tredjepersoner som i unntakssituasjoner kan gjennomføre sitatsjekk på vegne av andre. Her håper vi bransjen kan bli enig om en ny formulering.**

Vi mener skriftlige intervjuer til en viss grad kan forsterke kildenes mulighet til å kontrollere hvordan sitatene brukes. NJ støtter derfor utvalgets forslag om at det legges inn en hovedregel om at sitatsjekk ikke tilbys når svar er gitt skriftlig.

8. Forholdet til urutinerte kilder og kilder i sosiale medier

Som tidligere nevnt, er vi enig med utvalget at det bør etableres et tydeligere skille mellom rutinerne og urutinerte kilder. Vi støtter forslaget i punkt 3.9 om å legge inn at man generelt skal vise særlig hensyn overfor urutinerte kilder, altså være ekstra kildekritisk i slike situasjoner. Profesjonelle kilder bør forstå konsekvensene av sine uttalelser, mens «mannen i gata» er uerfaren i sin omgang med mediene. Denne fleksibiliteten med hensyn til type kilder kommer i dag ikke godt nok frem av Vær Varsom-plakatens ordlyd, men begrunnes i punkt 3.9, om å vise særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Sistnevnte punkt passer etter NJs mening best på sårbare grupper, som for eksempel mindreårige, pårørende, rusmisbrukere og psykisk syke, og ikke så godt på urutinerte kilder.

Av samme grunn, er vi enig med utvalget i at mediene må være aktpågivende ved bruk av sosiale medier som kildegrunnlag. Vi har forståelse for at sosiale medier som kildegrunnlag bør ha en særlig stilling i presseetikken, men mener et slikt prinsipp passer bedre i punkt 3.2 om kildekritikk. **Ordlyden i punkt 3.2 vil etter NJs forslag da lyde slik:** «Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder. Vær spesielt aktsom ved **bruk av sosiale medier som kildegrunnlag**, behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling.»

9. Ny veileder: «Jeg er journalist, stol på meg?»

Kildenes informasjonsbehov er stort, og alle er derfor tjent med at disse blir bedre kjent med hva de kan forvente i en intervju situasjon. For at kildene skal vite at de kan stole på journalistene, støtter vi derfor NRK-journalist Vegard Venli og Kildeutvalgets forslag om at det bør utarbeides en enkel veileder som journalistene kan dele med kilder for å gjøre dem forberedt på hva et intervju går ut på, hvordan man siterer, hva sitatsjekk er osv. Dette vil fungere som en slags kortfattet manual å la «Her er dine rettigheter i møte med pressen», men like viktig vil det kanskje være å understreke hvilke rettigheter kildene ikke har. Manualen vil også kunne være til støtte for ferske journalister i sin arbeidsprosess. **Siden en slik veileder primært vil omhandle våre medlemmer, har NJ et ønske om at den blir utarbeidet i tett dialog med oss.**

Med vennlig hilsen
for Norsk Journalistlag

Hege Iren Frantzen
leder

Dag Idar Tryggestad
nestleder